Una luxosa *domus* amb bany privat a la ciutat d'*Ilerda* INT-148

Excavació realitzada la primavera de 2005 darrere de l'antic límit fluvial de la ciutat i al costat de l'arc del pont.

La conservació de restes romanes en aquest solar de 400 m² era molt dolenta a causa de la construcció de soterranis i cellers des del segle XV fins al nostres dies. El nivell de paviment d'aquests espais es troba molt per sota del nivell de circulació i ús de la ciutat antiga, de la qual només s'havien conservat nivells i estructures en una superfície de 27 m².

Es va localitzar la planta completa d'un caldari i algun fragment de paviment d'un frigidari conservat miraculosament entre els cellers d'època moderna. Són, sense cap mena de dubte, els banys privats d'una luxosa *domus*, tal com ho indiquen les dimensions del caldari i la piscina.

Voldríem destacar l'emplaçament d'aquesta *domus* en relació amb alguns aspectes coneguts de l'urbanisme d'*Ilerda*. Cal assenyalar que les habitacions i dependències residencials d'aquest conjunt s'havien d'estendre necessàriament cap al nord-est i nord-oest, és a dir, cap a la plaça i el carrer Sant Joan. Així es desprèn de la situació del *praefurnium* del caldari i l'*exedra* que acollia la piscina d'aigua calenta, darrere dels quals s'hauria d'ubicar un pati obert, molt probablement tancat per la muralla romana.

També, i segons es desprèn del traçat hipotètic del *decumanus* de la ciutat, és molt probable que aquesta casa donés directament a la façana sud d'aquest important eix viari.

D'aquest bany privat es conserva el 90% de la superfície del caldari mentre que el frigidari ha estat restituït gràcies a la documentació d'un fragment d'*opus signinum* hidràulic i un enllosat de pedra interpretats com el fons d'una piscina i el paviment interior de la sala (vegeu fig. 1, foto 1, núm. 1 i 2). Pel que fa a la planta del frigidari no hem pogut fer altra cosa que duplicar per simetria la que tenia el caldari i considerar-ho com la hipòtesi més versemblant.

Del caldari s'havien conservat tots els murs perimetrals de l'hipocaust. Malgrat que el nivell de paviment situat sobre la suspensura havia desaparegut completament sabem que es tractava d'una sala rectangular de 7 m². El mur de ponent tenia una obertura de 60 centímetres corresponent a l'entrada del foc realitzat des del *praefurnium*. El tancament de llevant presenta dues petites obertures o espitlleres quadrades a través de les quals l'aire calent passava a l'interior de l'hipocaust situat a sota de la piscina construïda dins d'un absis irregular (vegeu fig. 1, foto 3). Aquest espai de planta ovalada, afectat per la construcció d'un cup d'època moderna, mesura 1,30 metres de diàmetre. Aquí, s'havia conservat tot el sistema de suspensura i part de l'*opus signinum* pertanyent al paviment de la piscina i un dels graons de les escales d'accés al seu interior (vegeu fig. 1, foto 2).

Els murs de l'hipocaust del caldari estan construïts amb blocs de pedra sorrenca que actuen de pilars i reforcen la resta de l'obra feta de mamposteria lligada amb morter de calç semblant a la tècnica coneguda com *opus africanum*. El mur absidal és fet totalment amb pedra petita.

El paviment de l'*area* de l'hipocaust del caldari és d'*opus signinum* mentre que el terra del canal d'entrada i el de sota de la piscina del caldari és la mateixa roca del terreny natural. Tant les *pilae* com la coberta de la suspensura que aguantava el paviment de la piscina semicircular, són de pedra sorrenca, i repeteixen un model constructiu idèntic al documentat en els banys públics del carrer Cardenal Remolins.

Les dimensions ens indiquen que el caldari era un espai que no podia ser utilitzat al mateix temps per més de tres o quatre persones. Si a la piscina li restem l'espai ocupat per les escales interiors ens queda una petita banyera circular on hi cap una sola persona.

Al nord-est del caldari s'havia conservat un enllosat de pedra i un fragment de mur al qual s'adossaven les restes d'un paviment d'*opus signinum* hidràulic. Aquest mur, al que correspon la pedra assenyalada en el plànol, està en la mateixa línia de prolongació que el tancament est del caldari. Per tant, resulta fàcil entendre que es tracta de les restes d'un altre àmbit dels banys, probablement el frigidari, simètric al caldari i que disposava d'una piscina quadrada o circular amb una sala interior pavimentada amb lloses de pedra.

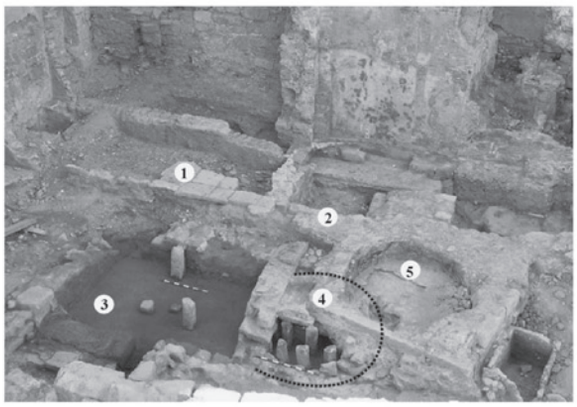
Del paviment de lloses del frigidari caldria destacar-ne la seva inclinació vers la piscina i la diferència d'un metre d'alçada respecte a l'hipocaust del caldari que seria justament l'alçada completa que assolia tot el sistema de calefacció. D'aquesta manera el paviment dels dos àmbits quedaria a un sol nivell.

Una de les qüestions mes difícils de resoldre del frigidari és que el paviment d'*opus signinum* pertanyent al fons de la piscina es troba a la mateixa cota que el paviment de lloses de la sala, la qual cosa hauria implicat l'aixecament d'una paret d'entre 80 cm i un metre d'alçada per aconseguir una capacitat d'aigua òptima.

A diferència d'altres piscines d'aigua freda, on la meitat de l'alçada està construïda per sota del nivell de paviment, aquí, s'hauria hagut de superar l'alçada amb un tram de quatre escales, que si tenim en compte la reduïda superfície de la sala rectangular, n'inutilitzarien bona part de l'espai interior.

No hem pogut recuperar ni associar cap tipus de material al moment de construcció dels banys però tampoc al moment del seu abandó, la qual cosa impossibilita relacionar-les amb cap dels períodes històrics d'*Ilerda* que estem establint a partir de les dades cronològiques d'altres fets constructius documentats a la ciutat.

Malgrat les limitacions interpretatives queda demostrat que es tractava dels banys privats d'una *domus* pertanyent a un personatge important de la ciutat d'*Ilerda*. El gust per la pràctica d'aquest costum en

1: Vista general excavació

2: Detall de la suspensura de l'*alveus caldaria*.

3: Vista des del nord de l'hipocaust del caldari

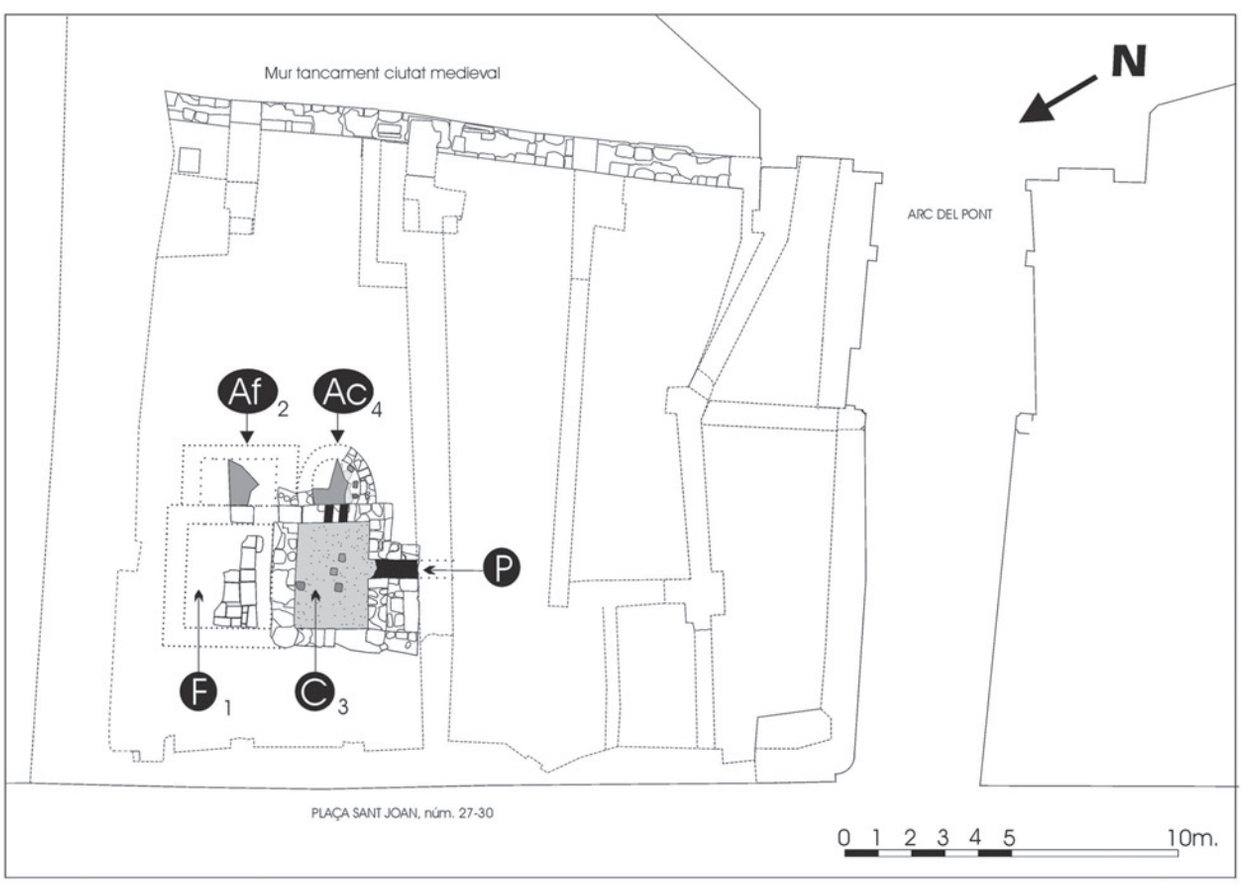

Figura 1: Fotos i planta general amb restitució dels banys privats de la INT-148.

les ciutats romanes es realitzava, tant en els grans complexos públics, on les relacions socials deurien tenir un paper molt important con en els àmbits privats d'una reduïda elit social que podia costejar-ne la construcció i el manteniment.

Xavier Payà Mercè

Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida

Bilbiografia

Bargelini 1991
P. Bargelini: "Le terme centrali di pompei", *Actes de la table ronde Les Thermes Romains,* CEFR 142, Roma 1991, 115-128.

Degbomont 1984
J. M. Degbomont: *Hypocaustes. Le chauffage par hypocauste dans l'habitat privé,* Lieja, 1984.

Fernandez 1995
C. Fernandez (dir.): *Las termas romanas de Campo Valdés*, a Astures (Guía de la exposición), Gijón, 1995.

Fernández i Zarzalejos 1999
C. Fernández i M.ª M. Zarzalejos: "Técnicas constructivas en las termas del Campo Valdés (Gijón). El material latericio". *Archivo Español de Arqueologia,* 69, Madrid 1999, 109-118.

Fernández i García 1999
C. Fernández i V. García: "Las termas romanas del noroeste y de la meseta norte de Hispania. Los modelos arquitectónicos". *Archivo Español de Arqueología,* 72, Madrid 1999, 141-166.

García 1994
V. García: "Descubrimiento de unas nuevas termas públicas de Asturica Augusta (Astorga-León)". *Cuadernos Municipales* 2, Astorga, 1994.

Gros 1996
P. Gros: *L'Architecture romaine du début du IIIeme siècle av. J.C à la fin du Haut Empire. I Les Monuments Publiques.* Paris, 1996.

Krencker *et al.* 1929
D. Krencker, E. Krugër, H. Lehmann, i H. Wachtler: *Die trierer Kaiserthermen*. Ausburg, 1929.

Lenoir 1991
E. Lenoir: "Thermes romains de maurétanie tingitane", *Actes de la table ronde Les Thermes Romains,* CEFR 142, Roma 1991, 151-160.

Magallón *et al.* 1995a
M. A. Magallón, J. A. Mínguez, D. Roux i P. Sillières: "Labitolosa (La puebla de Castro, Huesca) Informe de la campaña de excavación realizada en 1992". *Caesaragusta* 71, Saragossa 1995, 93-145.

Magallón *et al.* 1995b
M. A. Magallón, J. A. Mínguez, M. Navarro, C. Rico i P. Sillières: "Labitolosa (Cerro del Calvario, La Puebla de Castro, Huesca) Informe de la campanya de excavación realizada en 1993". *Caesaragusta* 71, Saragossa 1995, 147-227.

Magallón i Sillières 1997
M. A. Magallón i P. Sillières:"Labitolosa (Cerro del Calvario, La Puebla de Castro, Huesca) Memoria de la excavación de las campanyas de 1995 y 1996". *Bolskan* 14, Osca 1997, 117-156.

Malissard 1994
A. Malissard: *Les romains et l´eau*. Paris 1994.

Mar 1994
R. Mar: "Las termas y su inserción urbana en el occidente romano". *Actas XIV Congreso Internacional de arqueología Clásica (Tarragona 1993)*. Tarragona 1994, 285-290.

Monturet i Riviere 1986
R. Monturet i H. Riviere: *Les thermes sud de la Villa Gallo-Romaine de Seviac*. París 1986.

Nielsen 1990
I. Nielsen: *Thermae et Balneae. The architectural and cultural history of Roman Public Baths,* Aarus University Press, 1990.

Payà et al. 1996
X. Payà, I. Gil, A. Loriente, A. Lafuente i M. Morán: "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'Ilerda", *Revista d'arqueologia de Ponent,* 6. Lleida 1996, 119-149.

Pérez 1996
A. Pérez:"La ciutat d'Ilerda, de la conquesta romana al Baix Imperi (s. II a.C-V d.C), *Revista Fonaments*, 9. Barcelona 1996, 145-201.

Puig 1987
F. Puig: "Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat", *Revista Fonaments*, 6. Barcelona 1987, 61-94.

Rebuffat 1991
R. Rebuffat: "Vocabulaire thermal. Documents sur le bain romain". *Actes de la table ronde Les Thermes Romains",* CEFR 142, Roma 1991, 1-34.

Thébert 1991
Y. Thébert: "Problèmes de circulation dans les thermes d´Afrique du nord", *Actes de la table ronde Les Thermes Romains",* CEFR 142, Roma 1991, 139-149.

Yegül 1992
F. Yegül: *Baths and Bathing in Classical Antiquity*. Nova York, 1992.